

PRÓTAGORÁSZ

Élete és tanítása

1. (DK 80 A 1) *DIOG. IX 50 lkek.* Prótagorász, Artemón fia (vagy ahogy Apollodórosz is mondja, meg Dinón a *Perszika* ötödik könyvében: Maiandrosz fia) abdéri volt. Ezt a pontoszi *Hérakleidész* állítja, aki azt is mondja, hogy ő szerkesztette Thuriói alkotmányát. Eupolisz ellenben *A hízelgő*-ben teoszinak mondja, ugyanis így ír: „Benn meg ott van a teoszi Prótagorász”.

Ő meg a keoszi Prodikosz abból élték meg, hogy előadásokat tartottak biztosították. Platon a *Prótagorász*-ban Prodikoszt mélyhangú embernek írja le.³ Prótagorász Dé-mokritoszt hallgatta, aki őt Bölcsességek nevezte, mint erről Fabórinosz beszámol a *Tudás kincstárá*-ban.

(51) Elsőként ő állította azt, hogy minden dologról két, egymással ellentétes véleménnyel lehetséges; az ilyen ellentétes állítások segítségével alkotta meg következtetéseit tanító beszélgetéseiben. Valahogy így kezdte az okfejtést: Minden dolognak mértéke az ember, mind a létezőknek, hogy léteznek, mind a nemlétezőknek, hogy nem léteznek”.

Azt mondja, a lélek nem más, mint érzékelés (mint ezt Platon is mondja a *Theaitétosz*-ban)⁴, továbbá hogy minden igaz.

Egy másik művét meg így kezdte: „Az istenekről nem tudhatom sem azt, hogy vannak, sem azt, hogy nincsenek. Mert sok minden gátolja a róluk való tudást, amelyen a rejtettség és az emberi élet rövidsége”. (52) Ezért a kezdomondatért aztán kiutasították az athéniai, könyveit pedig elégették az agorán, miután hírnökök útján össze gyűjtötték azoktól, akik megvásárolták.

Ő volt az első, aki száz mina tandíjat kapott. Elsőként határozta meg az idő részeit⁵ és hirdette a *kairosz* hatal-

2. (DK 79, 2) *PLATO Soph. 231 D* ... adjunk számot ön-magunknak, hogy hányféle alakban mutatkozott előtünk a szofista. Úgy vélem, először úgy találtuk, hogy haszon-lesébből gazdag ifjakra vadászik. — Igen. — Másodszor pe-dig, hogy a lélek használatára szánt ismeretekkel úz nagy-ban kereskedést. — Teljesen így. — Harmadjára viszont nem úgy tűnt-e fel, hogy kiskereskedést folytató ugyan-ezekkel az árukkal? — Igen, sőt negyedszer meg úgy tűnt elénk, mint ismeretek önelárúsítója. — Helyesen emlékezni vissza. Az ötödik változatra én próbálok visszaemlé-kezni: a küzdő mesterség körében mint az érvelés bajnok-ka mutatkozott, aki a vitaközlés művészetét sajátította ki. — Valóban így volt. — A hatodik megjelenési forma vitás volt, mégis elismertük ezt az igényét is, amennyiben úgy írtuk le, mint aki megtisztítja a lelket az ismereteknek út-jában álló hiedelmektől. — Tökéletesen így volt.

Kövendi Dénes fordítása

3. (DK 79, 2a) *XENOPH. Mem. I 1,11* Szókratész sohasem értekezett ugyanis a mindenség természetéről, mint sokan mások, nem vizsgálta, milyen az, amit a szofisták koz-mosznak neveznek, miféle szükségszerűségek hatására ke-lteznek az égtestek,... 6,13 Éppen így, akik bölcsessé-güket, a ringyókhoz hasonlóan, pénzért vesztegetik a rá vágyakozóknak, azokat szofistának nevezik,...

Németh György fordítása

4. (DK 79, 2a) *XENOPH. Cyn. 13,8* A szofisták félrevezetés céljából beszélnek és fizetségért írnak, még véletlenül sem azért, hogy másokon segítsenek. Általuk ugyanis ed-dig még senki sem lett bölcs, de ezután sem lesz, hanem ők már azzal is beérik, hogy szofistának hívják őket, ami azonban szegénynek számít a derék ember szemében. Azt tanácsolom tehát, hogy őrizkedjünk a szofisták tanításá-tól, ellenben a filozófusok gondolatait tiszteljük.

5. (DK 79, 3) *ARISTOT. Soph. el. 1. 165a 21* Mert a szo-fistika: látszatbölcsesség, nem pedig valódi, s a szofista a látszatbölcsességgel, nem pedig a valódival kereskedik.

mát.⁶ Érvelőversenyeket tartott és szofizmákat vetett el-
lene azoknak, akik tényekről számoltak be. Az értelmet a
szavaknak kiszolgáltatva beszélgetett és létrehozta az
eriztikának e mostani, közönséges fajtáját. Ezért mondta
Timón is róla: „Prótagorász tudatosan keveredik a civa-
kodásba”.

(53) A beszélgetés szókratészi fajtáját is elsőként
művelte és — mint Plátón az *Euthüdemosz*-ban mondja⁷ —
ugyancsak elsőként alkalmazta Antiszthenész érvét,
amely azt próbálja bizonyítani, hogy ellentmondás nem
létezik.

Elsőként alkalmazott bizonyítási módszereket kitűzött
témákkal kapcsolatban, mint Artemidórosz, a dialektikus
írja *Khrészipposz ellen* c. művében. — Ő eszelte ki az úgy-
nevezett teherpárnát, amin a terhet cipelik. Erről Ariszto-
telész tájékoztat *A nevelésről* írott művében. Eredetileg
tüzelőhordó volt ugyanis, mint Epikurosz írja valahol, és
ily módon vívta ki Démokritosz megbecsülését, aki látta,
hogyan kötözi a tűzifát.

Elsőként különböztette meg a mondatok négy fajtáját:
kérés, kérdés, felelet, utasítás. (54) Mások szerint hetet
különböztetett meg: leírás, kérdés, felelet, utasítás, beje-
lentés, kérés, hívás; ezeket az érvelő beszéd alapjainak ne-
vezte. Alkidamasz ellenben a következő négy formát kü-
lönbözteti meg: állítás, tagadás, kérdés, megszólítás.

Művei közül elsőként *Az istenekről* szólót olvasta föl,
amelynek a kezdetét az imént idéztem. Ezt Athénban ol-
vasta föl, Euripidész házában, vagy — mint mások mond-
ják — Megakleidszénél. Megint mások szerint a Lükéion-
ban olvasta föl és tanítványa, Arkhagorász, Theodotosz
fia kölcsönözte a hangját. Vádat Polüzelosz fia, Püthodó-
rosz, a Négyszázak egyike emelt ellene; Arisztotelész sze-
rint Euathlosz volt a vádló.

(55) Fönnmaradt művei ezek: * * *⁸ *A vita mestersége*,
A küzdelemről, *A tudományokról*, *Az eredeti politikai be-
rendezkedésről*, *A Hádészban lévő dolgokról*, *A helytelen cse-
lekedetekről*, *Parancs*, *Jogi vita a fizetésegről*, *Ellenvetések két
környve*. Ezek tehát a művei.

Plátón is írt *Prótagorász* című dialógust. Philokhorosz
azt mondja, Szicíliaba menet hajótörést szenvedett.
Ugyanezt állítja talányos formában Euripidész is az *Ixión*-
ban. Némelyek szerint meghalt az úton, kilencvenéves
korában. (56) Apollodórosz meg úgy tudja, hetvenéves
korában halt meg, miután negyven esztendeig működött
szofistaként, *akméljában* pedig a 84. Olimpiász idején
(i. e. 444-441) volt. [...]

Mesélük, hogy amikor tanítványától, Euathlosztól
kérte a tanításért járó fizetséget, az ezt mondta: „Hiszen
még nem is nyertem pert!” — Mire Prótagorász így vála-
szolt: „Hát akkor ha ebben a mostani perlekedésben én
győzök, azért kell fizetned, mert győztem; ha meg te győ-
zöl, akkor azért, mert pert nyertél.” Volt egy másik Pró-
tagorász is, a csillagász, akiről Euphormión is írt gyász-
verset. Egy harmadik Prótagorász pedig sztoikus filozófus
volt.

2. (DK 80 A 2) *PHILOSTR. I 10* (1) Az abdérai szofista,
Prótagorász Démokritosznak volt a hallgatója, de érintke-
zett perzsa mágusokkal is Xerxész görög hadjárata idején.
Apja, Maiandrosz ugyanis a gazdag thrákok közé tarto-
zott, Xerxész is fogadta házában és megajándékozta a
mágusokat, amiért társalogtak a fiával. A perzsa mágusok
ugyanis nem-perzsákat nem tanítottak, hacsak a király
nem utasította őket erre. (2) Nekem az a véleményem,
hogy Prótagorász a perzsa tanításból merítette az istenek
létével vagy nemlétével kapcsolatos kétségeit, melyeket
gyakran hangoztatott. A mágusok ugyanis isteni sugallat-
tal magyarázzák azt, ami ismeretlen okból történik, de
ami szembeütő módon isten műve, azt elhanyagolják és
azt tanácsolják, az ilyesmit senki se tulajdonítsa istennek.
(3) Mivel pedig az ilyen nézeteket Athén egész területén
terjesztik, ezért Prótagorászt némelyek szerint elítélték,
mások szerint szavazás útján perbe fogták ugyan, de nem
ítélték el. A szárazföldről a szigetekre költözvén elkerülte
ugyan a tengereket rémületben tartó háromsorezős
athéni hadihajókat, ám kis barkájával hajótörést szenved-
ett.

(4) Ő volt az első, aki fizetségért tanított és ugyancsak elsőként vette rá a görögöket, hogy ne kárhoztassák ezt: amit ugyanis megfizetünk, azt többre tartjuk az ajándéknál. Platón, aki ismerte Prótagorászt és stílusát egy nagy mítosszal jellemezte, tisztelte fejtegetéseit, de elutasította beszédmódorának dagályosságát és terjedősségét.⁹

3. (DK 80 A 5) *PLATO Protag. 317B* (Prótagorász beszél) ... én sohasem követtem ezeknek a titkos szofistáknak az útját: nyíltan bevallom, hogy szofista vagyok és hogy az emberek nevelésére vállalkozom. ... (318A) Nos hát, fiatal barátom, ha tanítványomná leszel, az fog veled történni, hogy már azon a napon, amikor először keresed fel társaságot, derekabb embertől fogsz hazatérni, mint ahogyan otthonról eljöttél; a következő napon még derekabb leszel, és így napról napra folytonosan gyarapodni fogsz a derekasságban. ... (318D) Hippokratészel az én társaságomban nem fog előfordulni az, ami akkor érné őt, ha valamely másik szofistához csatlakoznék. Mert a többiek valóban gyalázatosan bánnak az ifjakkal. Ugyanis alighogy megszabadultak az iskolai tárgyak tanulásától, szofistáink megint csak erőszakkal azoknak a szakiskolákban a tanulására vetik őket vissza, és számvetésre, asztronómiára, mértanra, valamint a műzsa tárgyakra oktatják őket (miközben ezeket mondta, jelentős pillanást vetett Hippiászra); aki azonban engem keres fel, csupán csak azt fogja tanulni, ami valóban fontos neki. Az én oktatásom a magánügyek intézésében, valamint a közügyekben akarja növendékeimet járatosra tenni: arra tanítom tehát őket, miképpen irányíthatják a legjobban a háztartásuk ügyeit, illetve miképpen tehetnek szert az államban a legnagyobb befolyásra mint gyakorlati emberek és mint szónokok.

Faragó László fordítása

4. (DK 80 A 6) *PLATO Protag. 328B* ... örülnünk kell, ha akad valaki, aki csak némiképpen is kiűnik köztünk az erény fejlesztésében és oktatásában. Nos hát, azt hiszem, én is ezek közé tartozom és jobban értek hozzá másoknál, hogy tanítványaimnak hasznára legyenek a szépre és jó-

ra irányuló törekvésükben. Így hát azt az összeget, amelyet tanításomért követelek, mindenképpen megszolgáltam, sőt még többet is érdemelnék, amint ezt növendékeim is elismerik. Éppen ezért a tandíjfizetés módját a következőképpen szabályoztam: amint valaki befejezte nálam tanulmányait, hacsak nincs ellenvetése, kifizeti az általam követelt összeget; de ha van valami kifogása, elmegy egy templomba, és ott eskü alatt kinyilvánítja, mennyit ér neki, amit tőlem tanult. Ezt az összeget fizeti aztán ki.

Faragó László fordítása

5. (DK 80 A 10) *PLUT. Pericl. 36*... amikor öttusában egy általa a pharszaloszi Epitimoszt gerelyvetés közben véletlenül halálra sebezte,... [Periklész] egész napon át vitakozott Prótagorással, mit vagy kit kell tekinteni legvétekebbnek a szerencsétlenségben, a gerelyt, azt-e, aki a gerelyt eldobta, vagy a versenytársakat.

Máthé Elek fordítása

6. (DK 80 A 14) *SEXT. Pyrrh.h. I 216 sk.* Prótagorász azt mondja, hogy minden dolognak mértéke az ember, mind a létezőknek, hogy léteznek, mind a nemlétezőknek, hogy nem léteznek. "Mérték"-nek (metron) a kritériumot nevezi, "dolgok"-nak (khrémata) meg a tényeket (pragmata), ezért voltaképpen úgy érti, hogy minden ténynek kritériuma az ember: a fennálló ténynek, hogy tényként áll fenn, a nem fennálló ténynek, hogy nem áll fenn tényként. Így módon csupán az egyes emberek megjelenését ismeri el és bevezeti a viszony fogalmát.¹⁰

(217) Ez a férfiú azt állítja, hogy az anyag állandó áramlásban van és áramlása során a leszakadó részei helyébe szakadatlanul új részek lépnek; az érzetek átrendeződnek és az életkortól meg a testi állapottól függően változnak. (218) Azt mondja, minden jelenség logosza benne van az anyagban, így az anyag önmagától képes mindazzá válni, ami megjelenik. Az emberek diszpozícióik különbözősége okán máskor másfajta megismerésre tesznek szert. Akinek ugyanis a diszpozíciója természetesen, az azokat a dolgokat ismeri meg, amelyek a természé-

tes diszpozícióban lévő ember számára jelennek meg az anyagban, akinek meg nem természetes a diszpozíciója, annak a neki megfelelő dolgok jelennek meg.¹¹

(219) Az életkorból származó diszpozícióra, valamint az alváásra, az ébredésre és a diszpozíciók valamennyi fajtájára ugyanez az érv vonatkozik. (A dolgok kritériuma az ember. Hiszen mindaz, ami megjelenik az embernek, létezik is, ami pedig egy embernek sem jelenik meg, nem is létezik.)¹²

Látjuk tehát, hogy az anyag áramlásban-létét tanítja, valamint azt, hogy valamennyi jelenség logosza benne van az anyagban.

7. (DK 80 A 15) *SEXT. adv. math. VII 389* Senki sem állítaná, hogy minden képzet igaz. Ez a kijelentés ugyanis önmagát cáfolná meg, amint ezt Démokritosz és Platon ellene is vetik Prótagorásznak, aki ezt tanította. Ha ugyanis minden képzet igaz, akkor igaz az a kijelentés is — hiszen képzeten alapul —, hogy nem minden képzet igaz. Ily módon pedig a „minden képzet igaz” kijelentés hamissá válik.

8. (DK 80 A 18) *TERTULL. de anima 15* Mind Prótagorász, mind Apollodorosz, mind Khrüszipposz úgy tartják, a lélek székhelye a mellkas.

9. (DK 80 A 19) *PLATO Euthyd. 286 D* Dionüszodórosz így szólt: — Úgy beszélsz az ellentmondásról, Ktészipposz, mintha az léteznék.

— Nagyon is — felelte amaz. — Te úgy gondolsz, Dionüszodórosz, hogy nem létezik ellentmondás?

— Nem tudod bebizonyítani — mondta az —, hogy valaha is azt hallod, amint valaki ellentmond a másiknak.

— Lehet, hogy igazad van — felelte ő —, de hallgassuk csak, vajon nem most bizonyítom-e éppen be neked, hogy Ktészipposz ellentmond Dionüszodórosznak?

— Beszélgessünk erről?

— Igen — felelte.

— Lássuk hát! Mindegyik létező számára van szavunk?

— Van.

— Vajon ez azt fejezi ki, ahogyan létezik az illető dolog, vagy ahogyan nem létezik?

— Ahogyan létezik.

— Hiszen ha emlékszel, Ktészipposz — folytatta —, épp az imént mutattuk meg, hogy senki sem úgy beszél valamiről, ahogyan az nincs. Világos, hogy senki sem mond nem létezőt, miközben beszél.

— No és ettől kevésbé mondunk ellent egymásnak én meg te? — kérdezte Ktészipposz.

— Vajon ellentmondunk-e egymásnak, ha mindketten az ugyanazon dolognak megfelelő nyelvi formát alkalmazunk, vagy pedig ilyenkor mindketten ugyanazt mondjuk?

Ktészipposz ezt elfogadta.

— No és ha egyikünk sem a dolognak megfelelő nyelvi formát használja — folytatta —, akkor ellentmondunk-e egymásnak? Vagy ilyenkor arról van szó, hogy egyáltalán nem az illető dologra gondolunk?

A másik ezt is elfogadta.

— És olyankor — kérdezte tovább emez —, ha én a dolognak megfelelő nyelvi formát használom, te pedig egy másik dolognak megfelelőt, akkor ellentmondunk egymásnak? Vagy pedig ilyenkor én azt a dolgot fejezem ki, te viszont egyáltalán nem fejezel ki semmit arra a dologra vonatkozóan? És aki nem fejez ki semmit, hogyan mondhat ellent annak, aki kifejez valamit?

Ktészipposz elhallgatott. Én pedig, bámulva a beszélőt, megkérdeztem:

— Hogy érted ezt, Dionüszodórosz? Nem tőled hallom ugyanis először ezt az érvet, hanem sokaktól és gyakran hallottam már, de mindig megcsodálom. Mert örömmel élték vele Prótagorász követői, de használták a régebbiek is. Számomra mindig csodálatosnak tűnik, még pedig olyanoknak, ami megcáfolja a többi érvet is és önma-
gát is. De azt hiszem, leginkább tőled tudhatom meg ez-
zel kapcsolatban az igazságot. Mert mi mást jelent ez az ér-
ve, ha nem azt, hogy nem létezik téves állítás, ugye, ha-

nem aki beszél, az vagy igazat mond, vagy nem mond semmit?

10. (DK 80 A 19) *ARISTOT. Metaph. IV 4. 1007b 28* Ha az egymásnak ellentmondó állítások egyidejűleg igazak, akkor nyilvánvaló, hogy minden: egy. Ugyanaz a dolog ugyanis hadihajó is lesz, oldaldeszka is, meg ember, ha egyszer mindenről lehet bármit állítani is meg tagadni is, ahogy erre azok kényszerülnek, akik elfogadják Prótágorász tételét. Ha ugyanis valakinek úgy tetszik, hogy az ember nem hadihajó, akkor világos, hogy nem hadihajó. De ugyanakkor mégis az, mert bármely állításnak a tagadása is igaz.¹³

11. (DK 80 A 20) *CLEM. Str. VI 65* Mióta Prótágorász ezt elkezdte, a görögök azt állítják, minden érvel szembe lehet szegezni egy érvet.

12. (DK 80 A 20) *SEN. Ep. 88* Prótágorász azt állítja, hogy minden dologgal kapcsolatban egyformán erős érvek és ellenérvek állíthatók — még magával azzal a tétellel kapcsolatban is, amely szerint minden dolog mellett és ellen is lehet érvelni.

Kurtz Ágnes fordítása

13. (DK 80 A 21) *ARISTOT. Rhet. II 24. 1402a 23* „A gyengébb érvet erősebbé tenni” — méltán háborította fel az embereket Prótágorásznak ez a mondása, mert hazugság: nem igazi, hanem látszatvalószínűség, amely nem lehetséges más tudományban, csak a retorikában és a szofisztikában.¹⁴

Adamik Tamás fordítása nyomán

STEPH. BYZ. „Abdéra” Prótágorász, akiről Eudoxosz úgy tudósít, hogy a gyengébb érvet erősebbé tette, tanítványait meg arra oktatta, hogy ugyanazt a dolgot lehet gyalázní is, dicsérni is.

14. (DK 80 A 21a) *PLATO Theat. 166D shk.* (Prótágorász védőbeszéde) Mert én kijelentem, hogy valóban úgy igaz, ahogy megírtam: ki-ki közülünk mértéke a létezőknek és

a nemlétezőknek; csakhogy számtalan tekintetben különbözik egyik a másiktól, éppen azért, mert az egyik embernek is, a másiknak is más-más létezik és jelenik meg. Távol áll tőlem tehát, hogy azt állítsam: sem bölcsesség, sem bölcs férfi nincs; sőt éppen azt nevezem bölcsnek, aki bármelyikünket — akinek számára rossz dolgok jelennek meg és léteznek — megváltoztat és eléri, hogy jó dolgok jelenjenek meg és létezzenek a számára. ... én úgy vélekedem, hogy azokat, akik lelkük rossz hajlamával rokon képzeteket alkotnak, a jó lélek rábírhajja másféle képzetek alkotására, olyanokéra, melyeket egyesek tudatlanságukban igaz képzeteknek neveznek; én azonban csak jobbaknak a többinél, de igazabbaknak semmiképp.

Kárpáty Csilla fordítása

15. (DK 80 A 23) *DIOGEN. OINOANDA fr 11. Chilton (XII William)* Az abdéri Prótágorász olyan nézetet volt, amely értelme szerint megegyezik Diagorász véleményével, ám ő más kifejezéseket használt, hogy szavai merész-ségét enyhítse. Azt állította ugyanis, hogy nem tudja, vajon az istenek léteznek-e. Ez pedig ugyanaz, mint azt mondani: tudja, hogy nem léteznek.

16. (DK 80 A 25) *GNOM. VATIC. 743* Amikor Prótágorásznak egy költő fölírta, hogy a filozófus nem kedveli az ő költeményeit, így válaszolt: „Ő kedvesem, hát én sokkal szívesebben hallgatom, ha valaki rosszat mond rólad, mint a verseidet!”

17. (DK 80 A 27) *ARISTOT. Rhet. III 5. 1407b 6* Prótágorász... a főnevek nemét így határozta meg: hímnem, nőnem és semleges nem.

Adamik Tamás fordítása

18. (DK 80 A 28) *ARISTOT. Soph. el. 14. 173b 17* Hogy mi a szoloikiszmosz,¹⁵ korábban megmutattam. Megesik, hogy az ember valóban elkövet ilyet. Előfordul, hogy valóban nem követi el, de látszatra igen, Prótágorász hoz erre példát: szerinte a *ménisz* (harag) és a *pélész* (sisak) sza-

vak hímneműek kell, hogy legyenek. Aki tehát ezekhez nőnemű jelzőt tesz hozzá, így: *ménisz úlomené* (vészes harag), az Prótagorász szerint szoloikizmoszt követ el, ám a többi ember ezt nem veszi észre. Ám aki a jelző hímnemű alakját teszi hozzá, így: *ménisz úlomenosz*, az lát-szatra szoloikizmoszt követ el, de valójában nem.¹⁶

19. (DK 80 A 29) *ARISTOT. Poet. 19. 1456b 15* Ugyan ki venné hiba elkövetésének azt, amit Prótagorász hibáztat, hogy amikor Homérosz azt hiszi, hogy kér, valójában parancsol, így szólva: „Istenő, haragot zengji”? Prótagorász szerint ugyanis valakit felszólítani arra, hogy valamit megtegyen vagy ne — valójában parancs.

Sarkady János fordítása

Prótagorász töredékei

1. (DK 80 B 1) *SEXT. adv. math. VII 60* Némelyek az ab-dérai Protagorászt is az igazság kritériumait elvető filozófusok csoportjához sorolják, mivel azt állította, hogy valamennyi képzet és vélemény igaz, és hogy az igazság: viszony, mert valamennyi jelenség és képzet az *egyes emberrel* áll vonatkozásban és éppen az *őhozzá* való viszonyban áll fenn. A *Kataballontész*¹⁷ elején kijelenti: „Minden dolognak mértéke az ember; a létezőknek, hogy léteznek, a nemlétezőknek, hogy nem léteznek.”

2. (DK 80 B 1) *PLATO Theaet. 151E* — Jóllehet nem elhanyagolható gondolatot próbáltál megfogalmazni a tudásról, sőt olyant, amit már Prótagorász is felvetett. Csak más módon fogalmaztad meg ugyanazt. Mert azt mondja valahol, hogy minden dolognak mértéke az ember, mind a létezőknek, hogy léteznek, a nemlétezőknek, hogy nem léteznek. Talán olvastad is? — Többször is olvastam. — Tehát nem azt mondja-e ezzel, hogy amilyennek megjelenik nekem minden egyes dolog, olyanként létezik is a számomra, amilyennek pedig neked jelenik meg, számod-

ra olyanként is létezik? Ember vagy te is meg én is... (152B) Tehát, amikor ugyanaz a szél fúj, ugye egyikünk fázik, másikunk meg nem? Az egyik didereg, a másik meg nem. — Valóban. — Mármost vajon magát a szelet önmagánál fogva mondjuk hidegnek vagy melegnek, vagy elfogadjuk Prótagorász állítását, amely szerint aki fázik, annak hideg, aki pedig nem, annak meg nem?

— Valószínűleg. — Ugye, ilyenként is képzik meg mindegyikünk számára? — Igen. — De a „megképzik” az érzékeléshez tartozik. — Úgy van. — Ezerint akkor a meleg és minden ilyen dolog esetében a képzet és az érzékelés ugyanaz. Amilyennek tehát ki-ki érzékeli, annak a számára olyanként is létezik. ... (161C) — Fölöttébb tet-szik nekem az az állítása, hogy amilyennek látja valaki a dolgot, az az ő számára olyanként is létezik. No meg a gondolat kiindulópontját csodáltam meg. Jó, hogy nem azt mondta az *Alétheia* elején, hogy minden dolog mértéke a disznó vagy a majom, vagy valami egyéb, még különbözőbb fajta azok közül, amelyek érzékelnek. Ekkor aztán nagy emberhez illően és megvetően kezdte volna a fejtegetését, kimutatva, hogy mi istenként csodáljuk őt bölcsességéért, ám a belátásra nézve semmivel sem különb az ebihalnál, nemhogy bármelyik emberrel felérjen.

1. (DK 80 B 2) *PORPHYR. ap. Eus. P. E. X 3,25* A Platón előtti filozófusok könyvei ritkaságszámba mennek, jóllehet többet ismernénk, ha valaki átnézné a filozófus plagiátistáit. Véletlenül én is bukkantam ilyenre, amikor Prótagorász *A létezőről* című művét olvastam. Úgy találok ugyanolyan érvekkel cáfolja azokat, akik a létezőt egynek tartják.

1. (DK 80 B 3) *ANECD. PAR. I 171,31 de Hippomachio B3* A *Megasz logosz* című könyvében Prótagorász ezeket mondotta: „a tanítás rátermettségét és gyakorlatot igényel” és „már egészen fiatal kortól kezdve kell tanulni”. Nem beszélt volna így, ha ő maga későn kezdte volna a tanulást, ahogyan Epikurosz véli és mondja róla.

5. (DK 80 B 4) *EUS. P. E. XIV 3,7* Démokritosz tanítványa lévén, Prótagorász ateista tanítást adott elő. Legalábbis azt beszélük, hogy *Az istenekről* című írását ezzel a bevezetéssel kezdte: „az istenekről nem tudhatom sem azt, hogy vannak, sem azt, hogy nincsenek, de még azt sem, hogy milyen alakjuk van”.

DIOG. IX 51 „Az istenekről nem tudhatom sem azt, hogy vannak, sem azt, hogy nincsenek. Mert sok minden gátolja a róluk való tudást; láthatatlanságuk és az emberi élet rövidsége.”

6. (DK 80 B 5) *DIOG. III 37* Euphorion és Panaitiosz gyakran említették, hogy Platón *Állam*-ának az eleje át van alakítva. Erről Arisztósz azt mondja, hogy az *Állam*-nak csaknem az egésze benne van a Prótagorász-nak tulajdonított *Antilogosz*-ban. (57) Az *Állam*-nak csaknem az egésze megtalálható Prótagorász *Antilogosz*-ában, mondja Fabórinosz *A tudás kincsestára* második könyvében.

7. (DK 80 B 6) *CIC. Brut. 12,46* Le voltak írva és közhézen forogtak Prótagorasz nevezetes beszédei, amelyekre most rétorikai közhelyként¹⁸ hivatkoznak.

QUINTIL. III 1,10 Abdérai Protágorasz, akitől tetemes összegért bárki megtanulhatta a művészetet, amit ki is adott *Eratlus* címen. (1,12) Azt mondják, a szofisták közül a közhelyekről elsőként Protágorasz és Gorgias értekezett, a pátozsról meg Prodicus, Hippias, Protágorasz és Thrasymachus.

8. (DK 80 B 6a) *DIOG. IX 51* Elsőként Prótagorász mondta, hogy „minden dologról két, egymással ellentétes állítás lehetséges”.

9. (DK 80 B 6b) *ARISTOT. Rhet. II 24 1402a 23* „...gyengébb érvet tenni erősebbé.”

10. (DK 80 B) *ARISTOT. Metaph. III 2, 997B 32* Ugyanakkor az sem igaz, hogy a geodézia az érzékelhető és pusztuló nagyságokkal foglalkozik, hiszen ha így volna, akkor azok pusztulásával maga is elpusztulna. De még a csillagászat sem az érzékelhető nagyságokkal foglalkozik, meg nem is ezzel az égbolttal. És nem is az éfféle érzékelhető vonalak azok, amelyekről a geometria beszél. (998a) (Mert egyik érzékelhető vonal sem egyenes, vagy körvonal, a vonalzót sem egy pontban érinti a kör, hanem úgy, ahogy Prótagorász mondja a geometria cáfolatában.)

11. (DK 80 B 10) *STOB. III 29,80* Prótagorász azt mondta, hogy sem a mesterség tanulása nélkül, sem a tanulás mestersége nélkül nem létezik.